

De Megilla

Het schrijven van de Ester-rol en zijn plaats in de Joodse liturgie

Tekst: dr. Lieve Teugels

Foto's: Rob Nelisse

De Megilla is het Hebreeuwse woord voor rol. In de Joodse traditie verwijst het woord naar een met de hand geschreven boekrol. Traditioneel werden alle Hebreeuwse geschriften op rollen geschreven maar tegenwoordig is het alleen nog gebruikelijk om de Tora, die de eerste vijf boeken van de Hebreeuwse Bijbel bevat, evenals het boek Ester op rol te schrijven. Deze boekrollen worden alleen nog maar gebruikt voor het voorlezen in de synagoge. Voor dagelijks gebruik en studie van de Bijbel gebruiken ook Joden reeds lang codices en tegenwoordig zelfs e-boeken. Ook voor het voorlezen uit de Profeten en andere Bijbelse boeken gebruikt men in de synagoge gewoon gedrukte boeken. Boekrollen worden dus in feite alleen gebruikt voor de Tora en voor het boek Ester.

Meer specifiek wordt met “de Megilla” het bijbelse boek Ester bedoeld, dat traditioneel op een aparte boekrol wordt geschreven. Megilla wordt gebruikt als naam van het boek, en als een verwijzing naar de rol. Over het algemeen hebben deze Ester-rollen een relatief klein formaat vergeleken met de Tora-rollen. In de

eerste plaats zijn deze rollen korter, omdat het boek Ester veel minder lang is dan de Tora. In de tweede plaats zijn de rollen over het algemeen ook minder hoog. Het is ook gebruikelijker voor individuen om een Ester-rol, een megilla, in huis te hebben, dan om een eigen Tora-rol te hebben. Een Megilla kan goedkoper geproduceerd worden omdat er minder materiaal aan te pas hoeft te komen en er minder werkuren in zitten voor de schrijver. Aan de andere kant bevatten Ester-rollen daarentegen vaak illustraties, iets wat bij een Tora-rol niet mag. Uit het volgende zal duidelijk worden dat ook de eisen die aan de schrijver worden gesteld bij een Ester-rol om verschillende redenen minder streng zijn dan bij een Tora-rol.

Het schrijven en het materiaal

Een megilla wordt, net als een Tora-rol, geschreven met kosjere zwarte inkt op kosjer perkament, dat wil zeggen perkament dat gemaakt is van de huid van een kosjere diersoort, bijvoorbeeld een kalf, een schaap of een geit. Het dier hoeft niet kosjer geslacht te zijn. Alle regels voor

Afb. 1 De Ester-rol uit de bibliotheek van de PThU in Amsterdam

het schrijven en voorlezen van de Megilla staan beschreven in Joodse halachische (regelgevende) geschriften, waaronder als oudste de Misjna, dat een speciaal tractaat Megilla heeft. Daarin lezen we bijvoorbeeld:

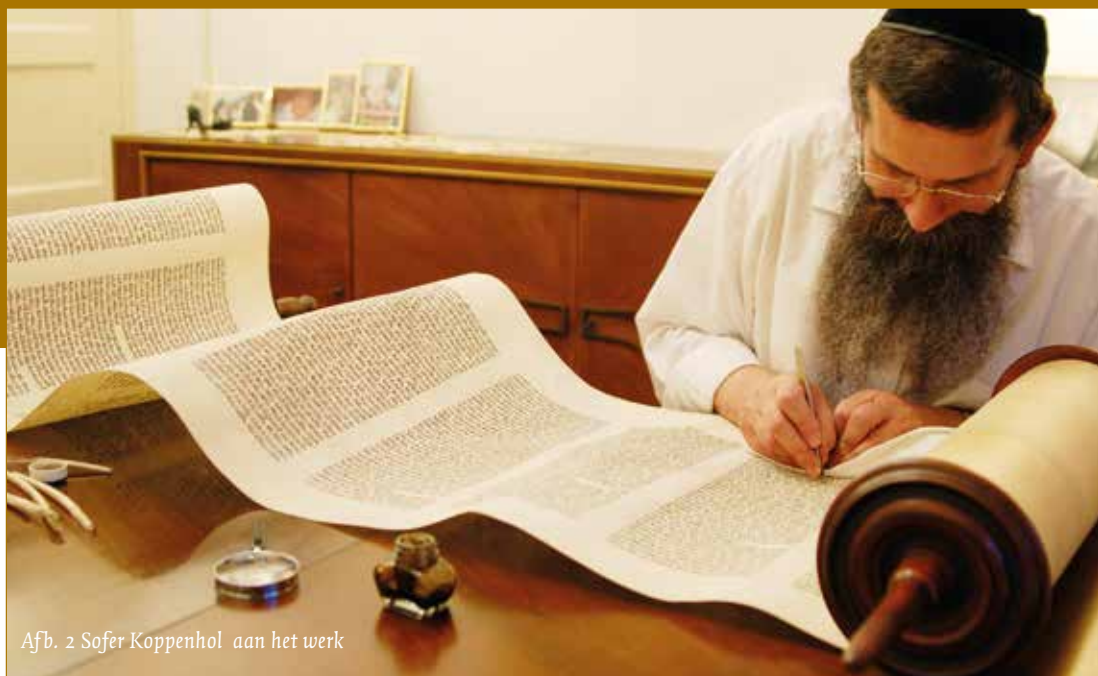
Als de Megilla was geschreven met verf, rode inkt, gom of met vitriool of op papyrus of op ongeprepareerd leer, dan is de plicht niet goed vervuld. Hij moet geschreven worden in “Assyrisch schrift”, op goed perkament en met inkt. (Misjna Megilla 2.2)

Met “Assyrisch schrift” wordt een bepaald type Hebreeuws schrift bedoeld. Voor het schrijven wordt het perkament gelijnd met een stift die geen kleur achterlaat maar de lijnen in het perkament krast. Er is voorgeschreven dat er zich niets mag bevinden tussen het perkament en de geschreven tekst, dus ook geen inkt van getrokken lijnen. De letters worden aan deze lijnen “gehangen”, dat wil zeggen: de bovenkant, niet de onderkant van de letter rust tegen de lijn (afb. 1). Het schrijven gebeurt met een vogelveer waarvan de pen eerst in de goede vorm wordt gesneden. Een metalen pen is niet toegestaan.

העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו
וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחה אל ביתו אבל וחסד
ראש ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר
קרהו ויאמרו לו חבמיו וזרשי אשתו אם מזרע היהודים
מורכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפל תפול
לפניו עוהם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא
את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר ויבא המלך
והמן לישות עם אסתר המלכה ויאמר המלך לאסתר
גם ביום השני במישתה היין מה ישאלתך אסתר המלכה
ותנתן לך וכמה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ורדען
אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם

De inkt moet goed zwart zijn en blijven. De schrijver, sofeer genaamd, is speciaal getraind voor het maken van heilige teksten, met name de Tora, de Megilla, mezoezet en tefilin.¹ Traditioneel is een sofeer een Joodse man (afb 2). Tegenwoordig zijn er ook vrouwelijke sofeers. Het schrijven (en lezen) van een megilla door vrouwen is meer geaccepteerd, zelfs in sommige orthodoxe Joodse kringen, dan bij de Tora. Er zijn ook historische megillot gevonden die geschreven zijn door vrouwelijke schrijvers. Een prachtig exemplaar uit het zestiende-eeuwse Venetië, meteen de oudste bekende, gedateerde megilla, geschreven door de soferet Stellina (afb 3). Een van de argumenten die gegeven wordt voor het feit dat vrouwen een Megilla mogen schrijven, is dat in de Bijbel staat dat koningin Ester zelf een schrijven opstelde:

Koningin Ester, de dochter van Abichaïl, stelde samen met de Jood Mordechai een tweede schrijven op om Poerim nadrukkelijk verplicht te stellen. (Ester 9:29)

Afb. 2 Sofer Koppenhol aan het werk

Het trainen tot sofer is een intensief traject. Behalve dat iemand mooi en foutloos de Hebreeuwse letters in het speciale schrift moet kunnen schrijven, is het ook noodzakelijk dat de schrijver de goede intentie aan de dag legt bij het schrijven: hij of zij moet weten waar hij mee bezig is, en deze taak serieus nemen. Dit wil zeggen dat hij niet uit zijn hoofd mag schrijven, hij moet bij elke letter naar de voorbeeldtekst kijken en deze kopiëren. Bij het schrijven van Tora-rollen is het ook gebruikelijk dat de schrijver zich onderdompelt in een ritueel bad (mikwe) voordat hij de naam van God opschrijft. Hij spreekt bovendien een speciale zegening uit vóór het schrijven van deze heilige naam. Bij de Tora mogen ook geen illustraties worden gemaakt, omdat deze zouden afleiden van de heiligheid van de tekst.

De laatste twee punten zijn anders bij de Esterrol: omdat de naam van God niet voorkomt in deze tekst, moet er minder ondergedompeld worden. Omdat de Megilla bovendien korter is, beginnen nieuwe soferiem meestal met een Megilla voor ze zich aan een Tora wagen. In tegenstelling tot de Tora-rollen zijn Esterrollen, zoals gezegd, vaak mooi geïllustreerd, zoals op de

afbeelding van de Megilla uit Venetië te zien is. Zowel bij de Tora-rol als bij de Ester-rol moeten de verschillende vellen perkament die gebruikt worden aan elkaar worden genaaid. Ook hier zijn speciale eisen aan het materiaal van de draad (Giddin) gesteld: deze moet gemaakt zijn uit de pees van een kosjer dier (afb. 4). De Tora-rol wordt daarna bevestigd aan twee mooie houten stokken, ets chaim (levensboom) genoemd. De Ester-rol, die korter is, wordt bevestigd aan slechts één stok. Dit is te zien op de afbeelding van de gesloten Ester-rol (foto 5).

Het verhaal van Ester

Het boek Ester is de leidraad van het feest Poerim. Tijdens dit feest wordt niet alleen het verhaal in zijn geheel gelezen en beluisterd (waarover meer in de volgende paragrafen), maar worden ook allerlei elementen uit het verhaal uitgebeeld en beleefd. Het is een, wellicht fictief, verhaal dat zich afspeelt in de vierde of de vijfde eeuw vóór onze jaartelling in Perzië, in de hoofdstad Sjoesjan (nu Shush in Iran). Wellicht is het echter in de Griekse tijd, in de derde eeuw

Afb. 3 Een fragment van een geïllustreerde Ester-rol, uit de 16de eeuw, geschreven en gesigineerd door de vrouwelijke soferet Stellina, dochter van Menahem, zoon van Jekutiël. Een complete Ester-rol van de Stellina is te zien via <http://braginskycollection.com/esther-scrolls/> (Venice 1564)

geschreven. Het thema is vervolging van de Joden in ballingschap. De hoofdpersonages zijn Ahasjverosj, de koning; Vasjtj, de eerste koningin, die door de koning wordt verstoten; Mordechai, de Joodse poortwachter van de koning; Ester, het nichtje en pleegdochter van de laatste, die de nieuwe koningin wordt; en Haman, de eerste minister, die alle Joden wil vernietigen. Het is een kort verhaal, maar ingewikkeld; ik raad u aan om het zelf eens rustig te lezen. De rode draad door het verhaal is ommekeer: het Joodse meisje wordt koningin; de bedreigde Mordechai wordt eerste minister; de machtige Haman wordt zelf opgehangen – een lot dat hij voor Mordechai had bedacht; de Joden worden niet uitgemoord maar worden zelf de overwinnaars, waarbij het geweld niet geschuwd wordt. Zo lezen we aan het einde van het boek:

De dertiende dag van de twaalfde maand, de maand adar, brak aan, de dag waarop het bevel en de wet van de koning zouden worden uitgevoerd, de dag waarop de vijanden van de Joden hen in hun macht hoopten te krijgen.

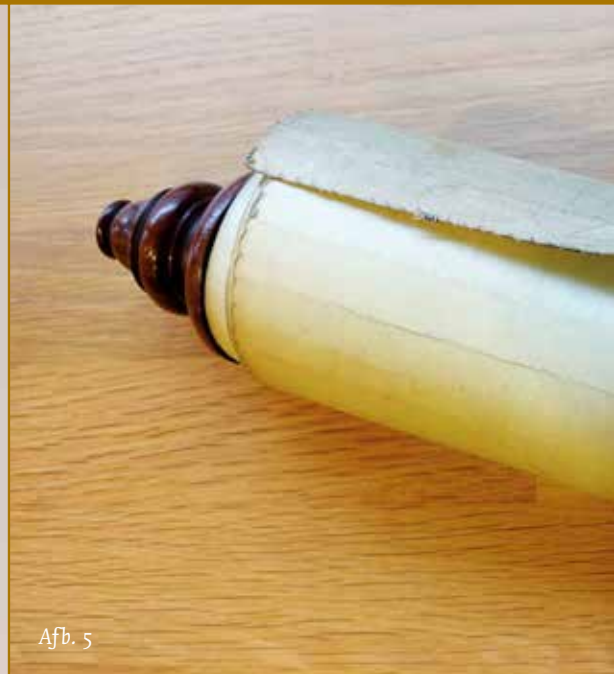
Maar het omgekeerde gebeurde: het waren juist de Joden die hun belagers in hun macht kregen. (...) De Joden sloegen met het zwaard op al hun vijanden in en zaaiden dood en verderf, ze deden met hun belagers wat ze wilden (Ester 9: 1 en 5).

Hiermee komen we bij de naam van het feest, Poerim. Deze betekent “loten” en is gebaseerd op een vers in het verhaal waarin minister Haman het lot (poer) werpt om te bepalen op welke dag de Joden van het rijk moeten worden gedood. Dat lot valt op de dertiende dag van de twaalfde maand, adar.

In de eerste maand van het twaalfde regeringsjaar van koning Ahasjverosj, de maand nisan, liet Haman in zijn persoonlijke aanwezigheid het poer werpen, dat wil zeggen het lot, over alle dagen en over alle maanden, een voor een, tot en met de twaalfde maand, de maand adar. (...) En er werden door boden in alle provincies van het koninkrijk brieven verspreid waarin stond dat op één bepaalde dag, en wel op de dertiende dag van de twaalfde maand, de maand adar, alle Joden

Afb. 4

Afb. 5

moesten worden gedood en volledig uitgeroeid, jong en oud, vrouwen en kinderen inbegrepen, en dat hun bezittingen mochten worden buitgemaakt (Ester 3:7 en 13).

Uiteindelijk gebeurt dus precies het omgekeerde: om te vieren dat de Joden gespaard waren, en zelfs wraak hadden kunnen nemen op hun vijanden, wordt volgens het verhaal de veertiende dag van de maand adar als feestdag ingesteld, de dag waarop de Joden rust hadden gevonden na de bedreiging van de dertiende adar, waarop het lot was gevallen.

Het feest Poerim

Poerim is een vrolijk feest, waarbij veel gelachen, lekker gegeten en gedronken wordt. Tijdens het feest van Poerim worden allerlei elementen van dit verhaal nageleefd en nagespeeld. De tradities omvatten onder meer dat men zich verkleedt, vaak als de personages van het verhaal. Koning Ester is uiteraard populair bij kleine meisjes, en Mordechai bij de jongens, maar ook Haman,

koning Achasjverosj en de andere personages komen aan de beurt, naast, uiteraard, alle kostuums die men ook met carnaval ziet. Toevallig, of niet, worden beide feesten in dezelfde tijd van het jaar gevierd. In Israël worden optochten gehouden die “Adloyada” (letterlijk: “Tot men niet meer weet”) worden genoemd. Deze naam is afgeleid van het voorschrift, te vinden in het gezagvolle geschrift Sjoelchan Aroech, dat men zo dronken moet worden dat men het verschil tussen “gezegend is Mordechai” en “vervloekt is Haman” niet meer weet.² Ook hier zien we weer de omkering. Ook het houden van een toneelopvoering, een zogenaamd poerim-spiel, is populair. Op het menu staan speciale gerechten, zoals “hamansoren”. Ook is het gebruik om aan elkaar, en aan de armen, voedselpakketjes te geven.

Tenslotte gaat ook het voorlezen uit de Megilla in de synagoge, gepaard met enig vermaak. Een vast gebruik is dat men, wanneer de naam “Haman” wordt gelezen, de naam “uitbant” met la-waai. Hiervoor worden meestal ratels gebruikt, in het Jiddisj “gragger” genoemd.

Afb. 4 Draad (giddin) voor het tot rollen naaien van vellen perkament

Afb. 5 De Ester-rol uit de bibliotheek van de PThU in Amsterdam. De gehele rol is te zien via deze site: https://www.pthu.nl/Over-PThU/Bibliotheek_PThU/Zoeken/Estherrol/.

Voorlezen uit de Ester-rol

Aan het voorlezen in de synagoge zijn ook een aantal regels verbonden, die beschreven zijn in de Misjna en in de Sjoelchan Aroech die al eerder genoemd werden. Een daarvan is dat, omdat het lezen van de Megilla maar op één dag per jaar kan gebeuren, het voorrang krijgt op de studie van de Tora en alle andere Joodse verplichtingen. Ook is er bepaald dat iedereen, mannen, vrouwen en kinderen, het boek Ester twee keer gedurende het feest volledig moeten horen voorlezen, een keer op de vooravond (alle Joodse feesten beginnen en eindigen bij zonsondergang) en een keer overdag³.

Het voorlezen zelf wordt voorafgegaan door een aantal zegeningen, net als bij het voorlezen uit de Tora. Het voorlezen zelf gebeurt, ook zoals bij de Tora-voorlezing, op een half-gezongen manier, die bekend staat als cantilleren of layenen. De melodie zelf staat bekend als trop, trope of troop, en is bepaald door de masoretische accenten die op de Hebreeuwse tekst staan⁴. De manier waarop de trope wordt uitgevoerd en klinkt, verschilt per land en stroming in het

Jodendom. Voor de Megilla bestaat echter overal een eigen trope, die anders is dan deze voor de Tora. Sommige verzen worden daarenboven op nog een andere, aparte melodie gezongen (Ester 6:1,9 en 10).

Noten

- 1) Een mezoza (meervoud van mezoezet) is een kokertje dat aan de deurposten in Joodse huizen wordt bevestigd. Tefilin zijn de kokertjes van de gebedsriemen die aan de arm en op het voorhoofd worden gedragen. Zowel de mezoezet als de tefilin bevatten kleine stukjes perkament waarop relevante Bijbelteksten worden geschreven, waaronder stukken uit het "Sjema", waar volgens de traditie naar deze gebruiken wordt verwezen (Deuteronomium 6:4-9).
- 2) Sjoelchan Aroech Orach Chaim 695. De Sjoelchan Aroech is geschreven in de 16de eeuw door rabbijn Jozef Karo in Safed. Het is een van de voornaamste Joodse wetscodes.
- 3) Sjoelchan Aroech Orach Chaim 687-688.
- 4) De masoreten zijn de geleerden die omstreeks de 10de eeuw van onze jaartelling de tekst van de Bijbel hebben vastgelegd door o.a. klinkertekens en accenten aan te brengen. Twee belangrijke masoretische manuscripten vormen nog steeds de basis voor de gedrukte edities van de Hebreeuwse Bijbel: de Codex Leningradensis, en de Aleppo Codex.